

Майкъл Луис

БУМЕРАНГ

ПЪТЕШЕСТВИЯ ИЗ НОВИЯ ТРЕТИ СВЯТ: ЕВРОПА

София, 2012

Преводът е направен по изданието:
Michael Lewis
BOOMERANG
TRAVELS IN THE NEW THIRD WORLD
W. W. Norton & Company Inc.

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

Copyright © 2011 by Michael Lewis

© Владимир Германов, превод, 2012
© Издателство „Изток-Запад“, 2012

ISBN 978-619-152-068-8

МАЙКЪЛ ЛУИС

БУМЕРАНГ

Пътешествия из новия Трети свят: Европа

Превод от английски
Владимир Германов

Редактор
Христо Блажев

*На Дъг Стъмпф, талантлив редактор
и благородна душа, без когото нямаше да ми мине
и през ум да обикалям руините*

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор.	
Най-големият залог.....	7
I.	
Уолстрийт в тундрата.....	19
II.	
И те са измислили математиката!.....	51
III.	
Първородният грях на Ирландия.....	85
IV.	
Тайният живот на германците	125
V.	
Твърде тлъст, за да лети	157

ПРЕДГОВОР.

НАЙ-ГОЛЕМИЯТ ЗАЛОГ

Започнах тази книга между другото, докато работех по друга¹, посветена на Уолстрийт и финансовата катастрофа на Съединените щати от 2008 г. Интересувах се от малка група инвеститори, които направиха състояние от срива на пазара на извънстандартни ипотечи. През 2004 г. най-големите инвестиционни банки на Уолстрийт създадоха инструмента на собственото си унищожение – суапа за кредитно неизпълнение (CDS)² по извънстандартните ипотечни облигации. Той даде възможност на инвеститорите да залагат срещу цената на всяка една облигация – да играят „късо“³ срещу нея. Застрахо-

---

¹ „Големият залог: машината на Страшния съд отвътре“, С, БГ Книга, 2010. (Всички бележки, с изключение на изрично отбелязаните, са на преводача.)

² Суапът за кредитно неизпълнение (Credit Default Swap – CDS) е договор, с който продавачът се задължава да изплати на купувача на този инструмент компенсация в случай на „кредитно събитие“ (то може да е фалит на длъжника или дори намаляване на кредитния му рейтинг) по нечий дълг, а купувачът заплаща на продавача годишна премия до настъпването на кредитното събитие или до падежа.

³ „Къса“ позиция (борсов жаргон) – пазарна стратегия, която очаква цената на даден актив на пазара да падне. В случая това са обезпечени с некачествени кредити облигации, оценени обаче от рейтинговите агенции като безрискови (AAA), които банките емитират, за да се рефинансират (и раздават още потенциално лоши кредити, защото балонът на имотния пазар се надува допълнително). Когато голяма част от тези „извънстандартни“ кредити престанаха да бъдат обслужвани към 2008 г., „безрисковите“ облигации се оказаха кухи. Малцината, купили CDS-и по тези облигации (заели „къси“ позиции) реализираха огромни печалби. Институциите, които

вателна полица, но с една хитрина – не е нужно купувачът да притежава застрахования актив. Някоя застрахователна компания не може законно да ви продаде застрахователна полица за къщата на някой друг, но финансовите пазари могат и са готови да ви продадат застраховка срещу неизпълнение по чужда инвестиция. Стотици инвеститори се заиграха на дребно на пазара на суаповете за кредитно неизпълнение – мнозина тогава смятаха, че бумът в жилищното строителство в Съединените щати, подклаждан с кредити, не може да е устойчив, – но само петнайсетина души скочиха с главата напред и заложиха огромни суми на предположението, че голяма част от американската финансова система ще избухне в пламъци. Повечето от тези хора управляваха хедж фондове¹ в Лондон или Ню Йорк и най-често избягваха журналистите. По тази тема обаче се оказаха изненадващо открити. Всички те бяха изпитали странното усещане, че са от малцината с всички си в един побъркан свят и когато говореха за преживяванията си, приличаха на човек, който е седял мълчаливо в малка лодка и е гледал как „Титаник“ се устремява към айсберга.

Характерите на някои от тези хора не търпяха самотата и тишината. Сред готовите да разговарят беше един мениджър на хедж фонд – „Хеймън Капитал“ от Далас, Тексас. Кайл Бас, малко под четирийсетте, е роден в Тексас и беше прекарал първите седем години от кариерата си в „Беър Стърнс“, където продавал облигации от името на фирмите от Уолстрийт. Към края на 2006 г. взел половината от десетте милиона долара, които успял да спести от работата си на Уолстрийт, събрал още 500 милиона от други хора, регистрирал свой собствен хедж фонд и направил масиран залог срещу пазара на извън-

---

продаваха CDS-и върху тях, се оказаха на ръба на фалита. Повечето от тях бяха спасени с пари на данъкоплатците (защото са „твърде големи, за да фалират“). Най-общо това е механизмът на ипотечната криза от 2008 г.

¹ Хедж фондове – частни инвестиционни фондове, в които могат да участват определен тип инвеститори и които имат право да се занимават с по-широк обхват инвестиционни и търговски дейности от другите фондове.

стандартни ипотечни облигации. След това излетял за Ню Йорк, за да предупреди старите си приятели, че са застанали откъм губещата страна на куп глупави залози. Трейдърите от „Беър Стърнс“ не се интересували от това, което имал да им каже. „Ти се тревожи за своя риск. Ние ще се тревожим за нашия“ – отсякъл един от тях. Към края на 2008 г., когато отидох в Далас, за да се срещна с Бас, пазарът на извънстандартни ипотечни облигации вече се беше сринал и беше завлякъл със себе си и „Беър Стърнс“. Бас вече беше богат и дори доста известен в инвеститорските кръгове. Но той не се бе вторачил само в катастрофата с облигациите – след прибирането на печалбата вече имаше нов мащабен интерес – правителствата. Това на Съединените щати тъкмо се бе заело да прехвърли по своята сметка извънстандартните кредити, отпуснати от „Беър Стърнс“ и другите банки от Уолстрийт. В края на краищата Федералният резерв щеше под една или друга форма да поеме риска, свързан със съмнителни книжа на стойност близо 2 трилиона долара. Действията им бяха идентични с тези на други правителства в развития свят – лошите кредити, отпуснати от високоплатени финансисти от частния сектор, навсякъде бяха поемани от националните бюджети и централните банки.

Според Кайл Бас финансовата криза все още не беше приключила. Просто беше укротена благодарение на пълното доверие, с което се ползваха правителствата на богатите западни страни. Прекарах цял ден при него и колегите му и ги слушах как почти трескаво обсъждат до какво може да доведе това. Вече не говореха за пропадането на няколко облигации. Говореха за рухването на цели държави.

Имаха блестяща нова инвеститорска теза, която звучеше приблизително така: от 2002 г. в голяма част от развития свят се наблюдава нещо като фалшив бум. Привидният икономически растеж се е дължал на това, че хората са вземали кредити, които по всяка вероятност не биха могли да изплатят – по груби изчисления на Бас и колегите му дългът по света, публичен и частен, е нараснал повече от два пъти след 2002 г. – от 84 трилиона на 195 трилиона долара.

– Никога не сме имали такова натрупване на дълг в световната история – казва той.

Най-критичното е, че големите банки, раздали голяма част от кредитите, вече не са частни предприятия, а инструмент на правителствата, подлежащ на спасение в случай на криза. Публичният дълг на богатите държави вече достига опасно високи нива и в отговор на кризата бързо нараства. Само че реалният публичен дълг на тези страни вече не е официалният им публичен дълг. На практика той съдържа в себе си дълговете в банковата система на всяка от страните и при нова криза се очаква те да бъдат прехвърлени на гърба на правителствата.

– Първото, което опитахме да разберем – казва Бас, – беше колко големи са тези банкови системи, особено по отношение на държавните приходи. Отне ни около четири месеца, докато съберем данните. Никой не разполагаше с тях.

Числата показали смайващи факти: например Ирландия, с огромните ѝ, растящи годишни дефицити, била натрупала дълг на стойност повече от двайсет и пет пъти годишните ѝ приходи. Испания и Франция били натрупали дългове, десет пъти по-големи от годишните им приходи. Подобни нива на задлъжнялост в миналото са водели до фалити на правителства.

– Единственият начин, по който тези страни биха могли да се измъкнат – казва Бас, – е да започнат да правят реални бюджетни излишъци. А това ще стане точно на кукувден.

Все пак се чудел дали не пропуска нещо.

– Търсех някого, който и да е, който да познава историята на държавните фалити – разказва той. Намерил водещ експерт в областта, професор от Харвард на име Кенет Рогоф, който точно подготвял книга за историята на националните финансови катастрофи в съавторство с Кармен Райхарт: *This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly* („Този път е различно. Осем столетия финансово безразсъдство“).

– Показахме на Рогоф числата – разказва Бас, – той ги прегледа, после облегна се на стола си и изпухтя: „Не мога да повярвам, че е толкова зле.“ А аз му казвам: „Чакай малко. Ти си водещият световен експерт по бюджетни баланси. Ти

си този, към когото се обръщат правителствата, ако закъсат. Преподавал си в Принстън с Бен Бернанке. Ти си запознал Лари Самърс¹ с втората му жена. Ако ти не знаеш, кой тогава?“ Помислих си: „Мамка му! На кого ли му пука?“

И така, новата инвестиционна теза е, че кризата с извън-стандартните ипотеките е по-скоро симптом, а не причина. По-дълбоките социални и икономически проблеми в основата си остават. В момента, в който инвеститорите осъзнаят тази реалност, ще престанат да смятат големите западни правителства за практически безрискови и ще започнат да искат по-високи лихви, за да им отпускат кредити. Когато лихвите по правителствените заеми нараснат, управляващите ще затънат още по-дълбоко в дълг, който пък ще повиши още повече лихвите, които ще плащат, за да вземат нови заеми. Съвсем скоро лихвените плащания ще погълнат изцяло бюджетите на бъдещи безпокойство страни като Гърция, Ирландия, Япония.

– Например – казва Бас – ако Япония взема заеми при лихвите, при които се финансира Франция, само лихвеното бремене ще доведе държавата до фалит.

В момента, в който финансовите пазари си дадат сметка за тези неща, отношението на инвеститорите ще се промени. Щом отношението на инвеститорите се промени, съответните правителства ще фалират. („След като веднъж загубиш доверието, няма връщане назад. Просто няма.“) И после какво? Финансовата криза от 2008 г. беше преодоляна само защото инвеститорите вярваха, че правителствата могат да вземат заеми винаги, когато се наложи да спасяват банките си. А какво се случва, когато самите правителства загубят доверието?

Една друга, по-голяма финансова криза изчаквала момента да се разрази – единственият въпрос за Кайл Бас бил кога. Към края на 2008 г. смятал, че Гърция може би ще е първата страна, която ще рухне, и вероятно ще предизвика колапс на

---

¹ Лорънс Самърс – американски икономист, финансов секретар по времето на Бил Клинтън, директор на Националния икономически съвет към Белия дом при Барак Обама до ноември 2010 г.

еврото. Мислел си, че това може да стане в рамките на две години, но не бил много уверен в преценката си.

– Да кажем, че минат пет години, не две. Трябва ли да чакам да обърнат корема, за да заема позиция, или трябва да заема позиция още сега? Отговорът е още сега. Защото в момента, в който хората си го помислят [че националният фалит е възможен], става скъпо. Ако изчакаш, ще трябва да платиш повишения риск.

Когато се видяхме, той току-що беше купил първите суапове за кредитно неизпълнение – за страните, които той и екипът му от анализатори преценили, че е най-малко вероятно да платят дълговете си: Гърция, Италия, Швейцария, Португалия и Испания. Направил залозите направо в малкото фирми от Уолстрийт, които според него имало най-слаба вероятност да бъдат оставени да се провалят – „Голдман Сакс“, „Дж. П. Морган“, „Морган Стенли“, – но понеже се съмнявал в капацитета им да издържат една по сериозна криза, изисквал от тях да дават гаранции върху трейдовете всеки ден. Цените, които платил за застраховка против фалит, сега изглеждат абсурдно ниски – на гръцкото правителство например му струвала 11 базисни пункта. Тоест за да застрахова срещу фалит гръцки правителствени облигации на стойност 1 милион долара, „Хеймън Капитал“ плащал премия по 1100 долара годишно. Бас предположил, че когато Гърция спре да плаща, което без съмнение ще стане, страната ще бъде принудена да покрие дълга си грубо до 70 % – тоест всеки 1100 долара залог ще му донесат 700 000 долара.

– Хората не вярват, че развита страна може да престане да плаща, защото не сме виждали такова нещо през живота си – казва Бас. – И никой не проявява интерес или някакво внимание към тази възможност, дори собствените ни инвеститори. Казват ни: „Да, с извънстандартните ипотеките се справи добре, обаче сега залагаш на някакви крайно редки явления и си мислиш, че се случват по-често, отколкото в действителност.“ Аз обаче не съм *търсил* тази позиция. Опитях да разбера как функционира светът и това нещо самò дойде при мен.

След като разбрал как функционира светът, не виждал как всеки разумен човек би могъл да не се готви за друга, по-голяма финансова катастрофа.

– Това може и да не е краят на света, но много хора ще загубят купища пари – добавя. – Нашата цел е да не сме сред тях.

Звучеше напълно убедително. Освен това звучеше абсолютно невероятно. Един тип, седнал в офиса си в Далас, прави главозамайващи прогнози за страни, в които дори не е стъпвал – откъде, по дяволите, знае как ще се държат хора, които не познава? Докато излагаше идеите си, се почувствах така, както когато слушам някого да говори с абсолютна увереност за неща, които са несигурни. Част от мен беше покорена от аргументите му и се тревожеше, че светът скоро ще се срути. Другата част подозираше, че той може да е перко.

– Това добре – казах, мислейки вече за полета, който трябваше да хвана. – Дори и да си прав обаче, какво би могъл да направи един нормален човек за това?

Изглежда ме, сякаш е видял интересна гледка – най-глупавия човек на света.

– Какво ще кажеш на майка си, ако те попита къде да вложи парите си? – поясних.

– Оръжия и злато – отговори той просто.

– Оръжия и злато – повторих. Значи беше перко.

– Обаче не златни фючърси¹ – добави, без да обръща внимание на мислите ми. – Трябва ти физическо злато.

Обясни, че когато настъпи следващата криза, пазарът на златни фючърси вероятно ще умре, тъй като има повече неизчистени фючърсни контракти, отколкото налично злато. Хората, които си мислят, че притежават злато, ще открият, че притежават листове хартия. Той отвори чекмеджето на бюрото си, извади голяма златна тухла и я стовари на плота, казвайки.

– Купихме много такива.

---

¹ Фючърсен контракт – ангажимент за продажба и закупуване на дадена стока в бъдеще на цена, уговорена в сегашния момент.

В този момент вече се подсмивах нервно и поглеждах към вратата. Доста по-трудно е да предвидиш бъдещето, отколкото на хората от Уолстрийт им се иска да вярваме. Човек, който е бил страховито прав относно бъдещето, както беше Кайл Бас за сриването на пазара на извънстандартни ипотечи, лесно би могъл да заблуди сам себе си, че има талант да е страховито прав за всякакви други комплицирани неща. Във всеки случай, аз лично бях прекалено погълнат от случилото се току-що в Америка, за да мисля какво може да се случи в останалия свят – по онова време въпросът изглеждаше тривиален. А Бас в общи линии беше изгубил интерес към случилото се в Америка, защото смяташе, че това, което ще се случи другаде по света, е далеч по-важно. Извиних се, заминах от Далас и повече или по-малко забравих за Бас. Когато написах книгата си, оставих историята с този човек на пода, сред изрезките.

И тогава финансовият свят започна да се променя отново – до голяма степен така, както Кайл Бас беше предположил. Цели държави започнаха да се сриват. Това, което първоначално изглеждаше разказ преди всичко за Уолстрийт, изведнъж стана разказ, в който участват всички държави, които са имали по-значим контакт с Уолстрийт. Написах книгата за американската криза с извънстандартните ипотечи и хората, спечелили много пари от нея, но започнах да пътувам до онези, другите държави, за да проверя какво се случва. Докато пътувах обаче, един въпрос не ми даваше покой: „Как така един мениджър на хедж фонд от Далас е успял да предвиди всичките тези странни събития?“

Две години и половина по-късно, през лятото на 2011 г. се върнах в Далас, за да задам този въпрос на Кайл. Гръцките суапове за кредитно неизпълнение бяха скочили от 11 на 2300 базисни пункта. Гърция всеки момент можеше да престане да изплаща националния си дълг. Ирландия и Португалия искаха огромни помощи. Испания и Италия вече нямаха имижда на общо взето безрискови страни и се намираха на ръба на финансов колапс. Отгоре на всичко японското финансово министерство се канеше да изпрати в Съединените щати делегация, която да обиколи големите фондове, инвестиращи

в облигации, като „Пимко“ и „Блек-Рок“, – за да провери дали някой, който и да е, не би искал да купи десетгодишни японски държавни облигации на стойност половин трилион долара.

– Никой жив човек досега не е инвестирал в такъв сценарий – каза Бас. – Най-големите ни позиции сега са Япония и Франция. Ако и когато доминото започне да пада, далеч най-уязвима е Франция. Само се надявам Щатите да не се срутят първи. Заложил съм всичките си пари, че няма. Това е най-големият ми страх – да не се окаже, че съм сгрешил хронологията на събитията. Убеден съм обаче, че крайният резултат ще е такъв.

Все още притежаваше купчини златни и платинени блокчета, чиято стойност сега се беше удвоила, но продължаваше да търси сигурни убежища за богатството си, защита срещу предстоящото според него срутване на фиатните¹ пари. Петачета например.

– Стойността на метала в монетата от пет цента е шест цяло и осем цента – каза ми той. – Знаеше ли го?

Не го знаех.

– Току-що купих монети с номинал един милион долара – добави, а после, сякаш усети, че не мога да сметна, каза: – Двайсет милиона монети.

– Купил си дваайсет милиона петачета?

– Аха.

– Как се купуват дваайсет милиона петачета?

– Всъщност не е лесно – отговори той и обясни, че се наложило да се свърже с банката си и да я убеди да му поръча дваайсет милиона петачета. Банката най-накрая го направила, но Федералният резерв имал въпроси.

– От Фед изглежда са се обадили на моя човек в банката – продължи Бас – и го попитали: „Защо са ти тези монети?“ Той ми позвъни и попита: „Защо искаш толкова много монети?“ Аз му отговорих: „Просто ги обичам.“

---

¹ Фиатни пари – обявени за официално платежно средство, но без златно покритие.

Извади снимка на монетите си и ми я подаде. Видях ги – подредени на дървени палета в хранилище на „Бринкс“¹ в центъра на Далас.

– Повярвай ми, през следващите две години ще променят съдържанието на петцентовата монета – каза той. – Наистина трябва да се обадиш на банката си и да купиш малко още сега.

Съмнявам се Кайл Бас някога да е бил от хората, които обичат да си седят в офиса, втренчени в компютърния екран – той обича неуредения живот. Сkochихме в хамъра му, украсен с лепенки („Бог да поживи войските ни, най-вече снайперистите“) и тунигван, за да доставя максимално удоволствие на собственика си – например можеше да натисне бутон и като във филм с Джеймс Бонд да засипе шосето зад себе си с гигантски шипове. Отпрашихме към хълмистите райони на Тексас, където със състоянието, което беше спечелил от кризата с лошите ипотеките, Кайл Бас бе купил нещо като форт – къща от четири декара сред стотици акри земя в средата на пущинака, със собствен водоизточник и арсенал автоматични оръжия, карабини с оптически мерници и малки експлозиви, достатъчни да се въоръжи цял батальон. Вечерта обикаляхме имота му, в каросерията на американски военен джип и стреляхме с последен модел американски снайпери с инфрачервени мерници по бобрите, които според него били заплаха за водните му канали.

– Можеш да купиш такива експлозиви по интернет – каза ми, докато се друсаме по жълтите хълмове. – Това е молекулярна реакция. „Федекс“ ще доставя стотици килограми.

Малкото бобри, оцелели след първоначалната нощна стрелба, щяха да се събудят и да видят как бентовете им почти изчезват.

– Тази битка не ми се струва съвсем почтена – отбелязах.

– Бобрите са гризачи – отвърна Бас.

Каквото и друго да правеше, беше ясно, че се забавлява. Две години и половина беше наблюдавал глобалната финансова система и хората, които я управляват, и беше потвърдил

¹ Известна фирма за транспортиране и съхраняване на ценности.

мрачното си мнение за тях. Не се чувстваше разочарован, радваше се, че умът му е успял да се справи с такива привидно непонятни неща.

– Не съм от тези, които цял живот упорито остават черногледни – каза ми той. – Мисля, че това сега е нещо, през което трябва да преминаем. Изкупление. Това е изкупление за минали грехове.

И този път мениджърът на хедж фонд беше повече или по-малко прав, а светът повече или по-малко грешеше. Стори ми се, че тогава е най-подходящият момент да му задам въпроса, който ме тормозеше повече от две години.

– Да вземем теб – заговорих. – По същество ти си провинциален мениджър на хедж фонд в Далас, Тексас, който е прекарал целия си съзнателен живот в радиус от няколко мили около това място. Не говориш чужди езици. Рядко пътуваш в чужбина. Патриот си – най-голямата ти благотворителна кауза са ранените ветерани от войните. Едва ли познаваш някого, който не е американец. Как така ти дойде наум да разработваш теории за финансовото бъдеще на тези далечни страни?

– Исландия ме накара да се замисля – отговори той. – Винаги съм се интересувал от Исландия.

– А защо?

– Играл ли си „Риск“¹ като дете? – попита ме той. – Обичах да я играя. И винаги разполагах армиите си в Исландия. Защото оттам можеш да нападнеш *всекиго*.

Вярата, че би могъл да нападне всекиго от Исландия, беше накарала Кайл Бас да научи каквото може за тази страна и да проявява особено внимание, ако нещо се случи там. Открил например, че географите дават тази страна за пример като особено способна да оцелява при тежки природни условия.

– Ние казвахме: „Тези банки излизат от бизнеса.“ Правителството обаче ги спасяваше отново и отново – продължи той. – И в този момент Исландия фалира. Помислих си: „Уау! Това е интересно. Как така, след като хиляда години са

---

¹ Настолна стратегическа игра. Играе се на разчертана карта на света и е свързана със завладяване на територии. – Б.р.

постъпвали правилно и са преодолявали толкова много природни трудности, изведнъж объркват всичко?“

За себе си имах отговор. Интересът му беше започнал с една стратегическа игра и завършваше с друг тип стратегическа игра. И Исландия отново се оказваше добро място за начало.

I.

УОЛСТРИЙТ В ТУНДРАТА

Малко след 6 октомври 2006 г., когато Исландия на практика фалира, говорих с един човек от Международния валутен фонд, който беше изпратен в Рейкявик, за да определи дали на такава страховито банкрутирала страна биха могли отговорно да се дадат пари назаем. Той никога не беше ходил в Исландия, не знаеше нищо за нея и ми каза, че му е трябвала карта, за да открие къде се намира. През целия си живот се занимавал с обичайните страни в тежко положение, най-често в Африка, които непрекъснато преживяват една или друга финансова беда. За него Исландия беше свършено нова като преживяване – страна, която е удивително заможна (номер едно в индекса за човешкото развитие на ООН за 2008 г.), с отлично образование, с рационални в миналото човешки същества, които са успели да се организират и да извършат един от най-големите единични актове на лудост във финансовата история.

– Трябва да го разбереш – каза ми той. – Исландия вече не е държава. Това е хедж фонд.

Цяла страна, без непосредствен опит или дори бегло понятие от висши финанси, се вглежда в примера на Уолстрийт и си казва: „И аз го мога.“ За кратко изглежда, че наистина го може. През 2003 г. трите най-големи банки на Исландия имат активи от само няколко милиарда долара – 100 % от брутния вътрешен продукт на страната. През следващите три и половина години банковите активи нарастват на над 140 милиарда долара и са толкова по-големи от БВП, че се оказва безсмислено да се изчислява какъв процент от него представляват. Това е, както се изрази един икономист пред мен, „най-бързата експанзия на банкова система в историята на човечеството“.

Същевременно, тъй като банките също и отпускат кредити на исландците, за да купуват акции и недвижими имоти, цените излитат в космоса. Между 2003 и 2007 г., когато обемът на борсовия пазар в Щатите се удвоява, този на исландския борсов пазар се умножава деветократно. Цените на имотите в Рейкявик се утрайват. През 2006 г. средното исландско семейство е три пъти по-богато, отколкото през 2003 г. и буквално цялото това ново богатство е по един или друг начин свързано с новото инвестиционно банкиране.

– Всички учеха Блек-Шоулз (модела за ценообразуване на опции¹) – казва Рагнар Арнасон, професор по икономика на риболова в Исландския университет, който е наблюдавал как студентите му бягат от него и отиват при икономиката на парите. – Инженерните и математическите факултети предлагат курсове по финансово инженерство. Стотици хора учеха финанси.

Тази страна е колкото Кентъки, но жителите ѝ са по-малко, отколкото на град Пиория, Илинойс, заедно с предградията. В Пиория няма глобални финансови институции или университет, който да обучава стотици финансисти, няма и собствена валута. Въпреки всичко светът взема Исландия на сериозно. (Заглавие от март 2006 г. в новинарската емисия на „Блумбърг“: „Исландският милиардер Тор предизвиква САЩ с хедж фонд.“)

Оказва се, че глобалните финансови амбиции имат и лоша страна. Когато трите им чисто нови глобални банки се сриват, тристата хиляди жители на Исландия откриват, че носят отговорност по един или друг начин за 100 милиарда банкови загуби – което прави грубо около 330 000 долара на всеки исландец – мъж, жена или дете. Отгоре на това те понасят десетки милиарди долари персонални загуби заради частните си спекулации с чужди валути и дори още повече заради 85-процентния срив на исландската борса. Точното доларово

---

¹ Опцията е ценна книга, която дава право на притежателя ѝ да купи или продаде даден актив на определена цена в рамките на определен срок.

изражение на исландската финансова дупка по същество не подлежи на изчисляване, тъй като се базира на стойността на принципно стабилната дотогава исландска крона, която обаче се срива и е изтеглена от пазара.

Исландия веднага става единствената страна в света, която американците могат да посочат и да кажат: „Е, ние поне не направихме *това*.“ В крайна сметка исландците натрупват дългове, равни на 850 % от техния БВП. (Загъналите в дългове Съединени щати са тъкмо достигнали 350 %.) Колкото и абсурдно голям и важен да е станал Уолстрийт в американската икономика, никога не се е разраствал дотолкова, че останалото население да не може да го извади от калта с лекота. Всяка от трите исландски банки понася загуби, които са твърде големи, за да бъдат понесени от населението. Взети заедно, тези загуби са дотолкова абсурдно извън всякакви пропорции, че само седмици след краха една трета от хората заявяват пред анкетьори, че обмислят възможността да емигрират. Само за три или четири години в стъблото на това стабилно, колективистично общество е присаден съвсем нов тип икономически живот и калемът задушава приемника.

– Това са просто група хлапаци – казва човекът от МВФ.
– Появили се в това егалитарно общество, облечени в черно, и започнали да правят бизнес.

Петстотин мили северозападно от Шотландия, самолетът на „Айслъндеър“ каца и рулира до терминал, на който все още е боядисано логото на „Ландсбанки“ – едната от трите фалирала исландски банки, заедно с „Капутинг“ и „Глитнир“. Опитвам да измисля метафора за растящия вир провалени корпоративни спонсорства – водата, останала в градинския маркуч, след като спреш налягането?, – обаче преди да приключа, мъжът от седалката зад мен се протяга да вземе чантата си от багажника над главата ми и ме блъсва страховито. Скоро ще науча, че исландските мъже, подобно на лосове, овни и други рогати животни, смятат подобни сблъсъци за нещо необходимо в борбата за оцеляване. Също така ще науча, че конкретно този исландски мъж е висш служител в исландската фондова

борса. В този момент обаче знам само, че един мъж на средна възраст, със скъп костюм, се е заел да блъска околните без намек за извинение или обяснение. Кипя вътрешно заради този явен акт на своеволие чак до паспортния контрол.

Можеш да си направиш сериозни изводи за дадена държава, като видиш колко по-добре се отнасят към своите, отколкото към чужденците, на пунктовете за влизане в страната. Трябва да се знае, че в Исландия не правят никаква разлика. Над контролните гишета са окачили чаровна табела, на която пише просто „Всички граждани“, което не означава „всички исландски граждани“, а „всички граждани на каквото и да е“. Всеки е от някъде, така че се оказваме застанали на една и съща опашка, която води към служителя зад стъклото. Преди да успееш да кажеш „земя на противоречия“, той се е престорил, че е проверил паспорта ти и ти махва да продължаваш.

След това минаваме край заснежени черни вулканични скали, които може и да не са лунни, но дотолкова приличат на представите ни за лунен пейзаж, че учените от НАСА са аклиматизирали тук астронавтите си преди първата им мисия до спътника на Земята. Час по-късно пристигаме в хотел „101“, собственост на съпругата на един от фамозните разорени банкери на Исландия. Има многозначително име (101 е пощенският код на най-богатия квартал на града), но е и лесно разпознаваем – прилича на моден хотел в Манхатън. Персоналът е в черно, по стените висят неразгадаеми картини, на масичките за кафе, които никой не ползва, има списания за мода, които никой не чете – всичко, което би могло да задълбочи социалната тревожност на един дивак от пущинаците, ако не броим последният брой на „Ню Йорк Обзървър“. Това е от местата, където отсядат bankerите, защото мислят, че там отсядат хората на изкуството. През януари 2008 г. „Бeър Стърнс“ организира тук среща на мениджъри на британски и американски хедж фондове, за да решат колко пари могат да се изкарат от краха на Исландия (много). Хотелът, някога препълнен, сега пустее – само шест от трийсет и осемте му стаи са заети. Ресторантът също е празен, както и малките ниши, които някога са карали хората, които не са в тях, да се уди-

вляват на хората, които са. Банкрутирал „Холидей Ин“ е само потискащ. Банкрутирал хотел на Иън Шрейгър¹ е трагичен.

Тъй като финансистите, готови да плащат много, за да отседат тук, са си отишли завинаги, получавам голяма стая на последния етаж, с изглед към стария град, на половин цена. Изтягам се на бели копринени чаршафи и вземам книга за исландската икономика – писана е преди 1995 г., преди банковата лудост, когато страната не е можела да продава на външния свят почти нищо друго освен прясна риба – и прочетох това забележително изречение: „Исландците се отнасят с доста голямо подозрение към пазарната система като крайъгълен камък на икономическата организация, и най-вече към последствията, които тя има за разпределението.“

Тогава започват странните звуци.

Първо, блъскане на рамка на легло в стена, последвано от различни стонове и пронизителни писъци. Двойката от съседната стая се е прибрала, за да прекара нощта. Шумът става все по-интензивен, но по-странното е, че колкото и силни да стават звуците и колкото и ясно да чувам думите край тях, те си остават напълно непонятни. Установявам, че ми е трудно да се съсредоточа върху „Исландски рибарници“ и се заемам да имитирам това, което долита през стената – тогава обаче езикът ми започва да прави неща, каквито не е правил никога преди това. Звуците от съседната стая напомнят тези, които издаваше хобитът Стур от „Властелинът на пръстените“: *Голум... Голум!... Мордор... Мордор!* Тогава осъзнавам – това е просто исландски.

След това от другия край на моята стая дочувам свистене. Ставам от леглото, за да проуча ситуацията. Оказва се, че е от отоплението – напомня чайник, оставен на котлона твърде дълго, и сега се напряга, за да се задържи цял. Исландското отопление не е като това, което познаваме, а идва директно от земята. Температурата на водата по подразбиране може да те свари. Всяка година работници, ремонтиращи улиците, спират студената вода, с която се охлажда топлата, при което

---

¹ Известен собственик на бутикови хотели и ресторанти.

някой нещастен исландец се стотвя под душа си. Топлината, която нахлува в стаята ми от земята, е толкова интензивна, че се налага някаква голяма скърцаща, свистяща машина да не допусне да се опека.

Най-накрая, отвън долита експлозия.

Буум!

И още една.

Буум!

Тъй като е средата на декември, слънцето изгрява едва в 10:50 часа сутринта и залязва ентусиазирано в 3:44 следобед. Очевидно така е по-добре, отколкото въобще да няма слънце, но е и някакси по-зле, защото те изкушава да си мислиш, че можеш да симулираш нормален живот. Независимо от географското му положение, това място не е нормално. Мисълта получава потвърждение от двайсет и шест годишния Магнус Олафсон, който допреди няколко седмици е печелил по около милион долара годишно, като е търгувал с валути за една от банките. Висок, сламенорус и симпатичен, Олафсон изглежда така, както очакваш да изглежда един исландец – което ще рече, че изобщо не изглежда като повечето исландци, които са със светлокестеняви коси, ниски и набити.

– Майка ми е складираала достатъчно храна, за да отвори бакалница – казва ми той и добавя, че след краха в Рейкявик витае някакво напрежение и обремененост.

Два месеца преди това, в началото на октомври, когато пазарът за исландски крони пресъхнал, Олафсон се измъкнал от работното си място, слязъл долу при касиерите и взел колкото чуждестранна валута му дали, натъпкана в чувал.

– Навсякъде из центъра в онзи ден се виждаха хора с чували – казва той. – Това не е обичайна гледка.

След работа се прибрал у дома с чувала си пари и скрил йени, долари, евро и паунди на стойност около \$30 000 в кутия от детска игра.

Преди октомври bankerите от големите банки били герои. Сега били в чужбина или се спотайвали. Преди октомври Магнус смятал, че Исландия не е изложена на опасност. Сега имал чувството, че орди грабители от чужди държави са плъзнали,

за да ошушкат сейфа му – кутията от играта. Заради това и не позволява да използвам истинското му име.

– Ще си помислиш, че щом Ню Йорк научи, ще изпрати тук самолети с разбойници – разсъждава той. – Почти всички пазят спестяванията си у дома.

След като е вече разстроен, споменавам стряскащите експлозии край хотелската ми стая.

– Да – отвърща той с усмивка, – напоследък горят доста рейндж роувъри. – И обяснява.

През изминалите няколко години немалко исландци се включили в катастрофалните спекулации. При местни лихви от 15,5 % и поскъпваща крона решили, че умната постъпка, ако искат да си купят нещо, което не могат да си позволят, е да теглят кредити не в крони, а в йени или швейцарски франкове. Плащали по 3 % за йените и междуременно печелели пачки валута, защото кроната поскъпвала.

– До голяма степен тъкмо рибарите откриха тази търговия и я разшириха неимоверно – разказва Магнус. – Направиха обаче толкова много пари, че финансите в крайна сметка изместиха рибата.

Направили толкова много пари, че бизнесът се разпространил – от рибарите преминал към техните приятели.

Изглежда им се е струвало проста работа – купуваш поскъпващи къщи и коли с пари, които на практика ти плащат, за да вземеш назаем. През октомври обаче, след пропадането на кроната, йените и швейцарските франкове, които трябвало да изплащат, станали много по-скъпи. В момента много исландци – и особено младите – притежават къщи, струващи 500 000 долара, с ипотеки за 1,5 милиона долара, и рейндж-роувъри, струващи 35 000 долара, срещу които са получили кредити от порядъка на 100 000 долара. За проблема с джипа има две непосредствени решения. Едното е да го качиш на кораба за Европа и да опиташ да го продадеш там за валута, докато все още има кой да го купи. Другото е да го запалиш и да прибереш застраховката: *Буум!*

Скалите под Рейкявик може и да са вулканични, но усещането в града е за седиментен произход – върху няколко дебели

пласта архитектура, която би трябвало да се назове Северна прагматична, се разстила тънък слой, който един ден почти сигурно ще бъде наречен Тъпашко капиталистически. Миниатюрните кукленски къщи, в които се помещава исландското правителство, са очарователни и в хармония с града. Недостроените стъклени кули по крайбрежието, в които е трябвало да се настанят новозабогателите финансисти и които междуременно са закрили гледката на всички останали към белите скали от другата страна на пристанището, не са.

Най-добрият начин да разгледаш един град е да го обходиш пеша, но където и да отида, исландците се блъскат в мен, без дори да кимнат за извинение. За забавление минавам нагоре и надолу по главната търговска улица, която е пешеходна, като целя идващите насреща мъже, за да видя дали някой исландец няма да предпочете да отстъпи встрани, вместо да си блъснем раменете – не. Проблемът е особено остър в парти вечерите – четвъртък, петък и събота, – когато половината страна като че ли смята за свое професионално задължение да се напие до безпаметност и да обикаля улиците до „ранни зори“. Баровете са отворени до пет сутринта и трескавата енергия, с която хората ги обикалят, прилича повече на работен ритъм. Минути следкато влизам в нощен клуб на име „Бостън“, в мен се забива брадат трол, който управлявал исландски хедж фонд. Докато се възстановявам, ме връхлита пиан висш служител на централната банка. Може би защото е пиан, или защото всъщност сме се запознали няколко часа по-рано, той спира и ми казва:

– Опитайме да им кашем ше нашият провлем не е на платешошпошобношта, а на ликфитношта, но те не ше шъглашиха. – И продължава нататък със залитане. Точно каквото казаха от „Леман Брадърс“ и „Ситигруп“ – ако само ни дадете парите, за да преминем на другия бряг, ще преживеем това леко хълцукане.

Страна, която е толкова малка, че всеки познава почти всекиго друг, дотолкова фундаментално се различава от това, за което човек си мисли, когато чуе думата „страна“, че едва ли не е нужна нова класификация. И наистина – Исландия е не

толкова страна, колкото едно голямо разширено семейство. Например повечето исландци по подразбиране са членове на Лутеранската църква. Ако искат да престанат да са в нея, трябва да пишат на властите и да напуснат. От друга страна, ако попълнят формуляр, могат да основат свой собствен култ и да получат субсидия. Друг пример – в телефонния указател на Рейкявик всички са записани според малките им имена, защото в Исландия има само около девет презимена и те се получават, като сложиш зад името на бащата „son“ или „dóttir“¹. Трудно е да видиш как това внася повече яснота, защото в Исландия изглежда има и само девет малки имена. Ако обаче искате да покажете колко малко знаете за тази страна, просто назовете някой, който се казва Сигор Сигфюсон със съчетанието г-н Сигфюсон или Кристин Петурсдотир с думите г-жа Петурсдотир. Ясно е, че всички участници в разговора се очаква да знаят за кого става дума, така че никога няма чуете някой да пита: „Кой Сигор имаш предвид?“

Тъй като Исландия е всъщност едно голямо семейство, ужасно досадно е да се разхождате наоколо и да питате исландците дали познават Бьорк. Разбира се, че познават Бьорк. Кой не познава Бьорк? Кой, ако става въпрос, не я е познавал, когато е била на две годинки?

– Да, познавам Бьорк – каза ми професор по финанси от Исландския университет с отегчен тон. – Тя не може да пее и аз познавам майка ѝ от дете. И двете са смахнати. Това, че е толкова известна извън Исландия, ми говори повече за света, отколкото за Бьорк.

Една от ползите да живееш в страна, която всъщност е разширена фамилия, е това, че няма нужда да обясняваш каквото и да било – всеки вече знае всичко, което трябва да се знае. Бързо установявам, че е дори по-безполезно да искаш да те упътят например. Точно както от теб се очаква да знаеш за кой Бьорнйолфер се говори в момента, така се очаква да знаеш и къде точно на картата се намираш. Двама възрастни – единият от тях е банкер, чийто офис е на три пресечки – не

---

¹ Син или дъщеря.

могат да ми кажат къде е кабинетът на министър-председателя. Трима други възрастни, намиращи се на не повече от три пресечки от Националната галерия на Исландия, нямат представа как да стигна до нея. Когато казвам на милата жена на средна възраст, седнала зад бюрото в Националния музей, че изглежда никой не знае как да стигне до него, тя ми обяснява:

– Възщност никой не знае нищо за нашата страна. Миналата седмица тук бяха група ученици от средното училище и учителката им поиска да посочат исландски художник от деветнайсети век. Никой не можа. Нито един. Едно момче се обади: „Халдир Лакнес?“ (Лакнес е лауреат на Нобелова награда за литература за 1955 г. – най-голямата световна чест за един исландец до осемдесетте години, когато две исландки за кратко време последователно печелят титлата Мис Свят.)

Светът сега е осеян с градове, които сякаш са построени върху бомби. Бомбите не са избухнали, но фитилите са запалени и никой не може да ги загаси по никакъв начин. Малко преди рухването на „Леман Брадърс“ Манхатън беше странно опустял – празни магазини, пусти улици и дори и когато вали – много свободни таксита. Хората сякаш са избягали малко преди взрива. В Рейкявик витаеше същото усещане за надвиснала беда, но фитилът гореше някак странно. Законът изисква тримесечно предупреждение при уволнение, така че много от освободените банкери получаваха заплати до началото на февруари, когато правителството падна набързо. Кроната вече струваше по-малко от една трета от стойността си през годините на бума спрямо кошница чужди валути. Тъй като страната внася всичко, с изключение на отопление и риба, цената на почти всичко в средата на декември приближаваше небесата. Нова позната, която работи за правителството, ми разказва как влязла в магазин, за да си купи лампа. Продавачът бил продал последната от този вид и ѝ предложил да поръча от Швеция – на близо три пъти по-висока цена.

Въпреки всичко общество, което се е разорило само за една нощ, не изглежда особено променено в сравнение с предния ден, когато е вярвало, че е по-богато от всякога. Централната банка на Исландия е добър пример. Почти сигурно е, че

Исландия ще приеме за своя валута еврото и исландската крона ще престане да съществува. Без нея няма да има нужда централната банка да поддържа стабилността на местната валута и да контролира лихвените нива. В тази банка сега се вари в собствен сос Давид Одсон, архитектът на исландския възход и падение. През осемдесетте Одсон попаднал под влиянието на Милтън Фридман, брилянтният икономист, който успя да убеди дори тези, които цял живот са работили за правителството, че това е пропилян живот. Одсон се отправил на поход, за да даде на исландците тяхната свобода, под което разбира свобода от правителствен контрол под каквато и да било форма. Като министър-председател намалил данъците, приватизирал промишлеността, освободил търговията и накрая, през 2002 г., приватизирал банките. След време се уморил да е министър-председател и поискал да го назначат за гуверньор на централната банка – въпреки че нямал опит в банкерството и по образование е поет.

След краха този последовател на Милтън Фридман се заговорил в кабинета си в банката и отклонявал всякакви молби за интервюта. Висши правителствени служители ми казаха, че според тях през повечето време тогава е писал поезия. (През февруари 2009 г. новото правителство го покани да напусне.) Погледната отвън, централната банка на Исландия все още е елегантен черен храм, очертан на фона на заснежените скали от другата страна на пристанището. Все още в нея влизат и излизат мъже със сериозен вид. Малки деца се пързаят на шейни по склона край нея, без да дават пет пари, че се намират в епицентъра на глобална катастрофа. Всичко изглежда същото както преди краха, макар че едва ли може да бъде различно. Фитилът продължава да гори, пламъкът приближава бомбата.

Когато Нийл Армстронг е направил своята малка крачка от „Аполо 11“, оглеждайки се, вероятно си е помислил: „Уау! Нещо като Исландия!“ – макар че Луната изобщо не прилича на Исландия. Той обаче е бил само турист, а един турист има изкривена представа за мястото, което посещава – среща се със случайни хора, има случайни преживявания и обикаля на-

около, като проектира върху всичко невъзможните мислени картини, които си е представял, преди да отиде там. Когато Исландия става турист в глобалните високи финанси, има същия проблем като Нийл Армстронг. Исландците са сред най-близкородствените нации на света – генетиците често провеждат там изследвания. Населяват отдалечения си остров в продължение на 1100 години, без да са сънували левъридж изкупувания¹ (LBO), враждебни поглъщания, търговия с дървоти или финансови измами, дори и в малки размери. Когато през 2003 г. сядат на една маса с „Голдман Сакс“ и „Морган Стенли“, имат само най-груба представа какво прави един инвестиционен banker и как се държи – и тази представа до голяма степен е плод на наученото от млади исландци в различни американски бизнес университети. Така че това, което исландците направиха с парите, говори за американския менталитет към 2003 г. толкова, колкото и за самите исландци. Те разбират моментално например, че финансите нямат много общо с производствените предприятия, а по-скоро представляват търговия с листове хартия. И че когато дават кредити, не просто подпомагат предприятия, а финансират близки и приятели, така че да могат да купуват и притежават неща като истински инвестиционни банкери: апартаменти в Бевърли Хилс, британски футболни отбори и универсални магазини, датски авиолинии и медийни компании, норвежки банки, индийски електроцентрали.

Това е най-големият американски финансов урок, който исландците вземат присърце – колко е важно да купуваш колкото е възможно повече активи с пари назаем, защото цените им само се повишават. Към 2007 г. исландците притежават грубо петдесет пъти повече активи в чужбина спрямо 2002 г. Купуват частни самолети и жилища в Лондон и Копенхаген. Плащат огромни суми за глезотии, каквито дотогава никой в Исландия не си е и помислял.

---

¹ Leverage Buyout (изкупуване чрез „достов ефект“) – изкупуване с взети назаем средства.